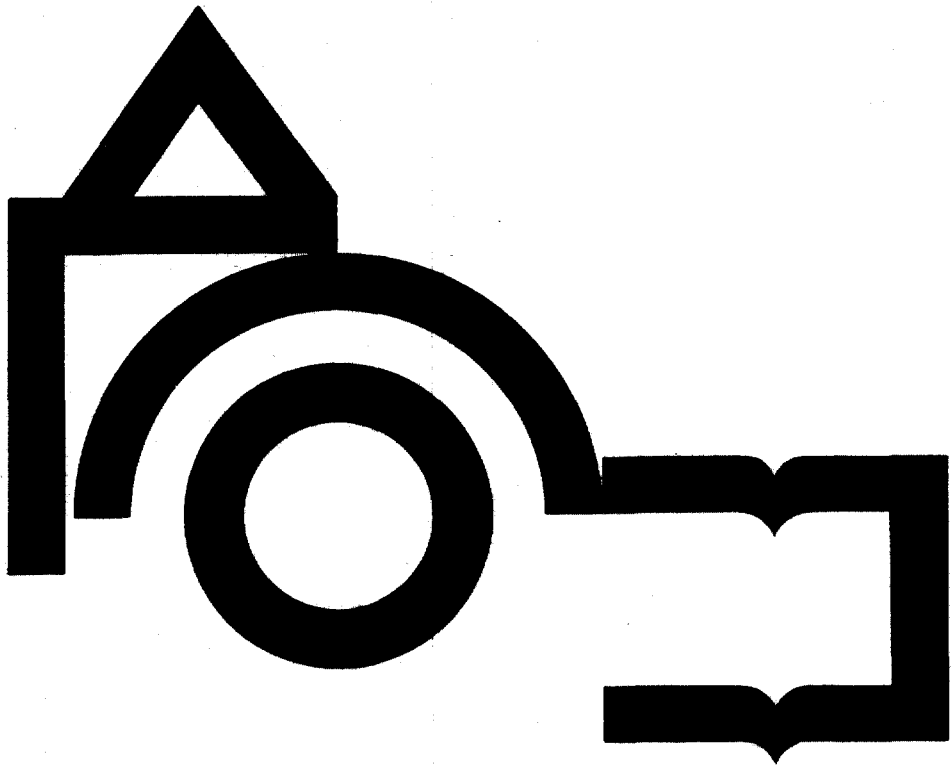

Streekarchief '1
Bommelerwaard

TABULA BATAVORUM

Jaargang XVI - No 1 - 1998

S.G.G.R.
GENDT
ELST
KESTEREN
TIEL
OOSTERHOUT

Dit blad is een uitgave van de Stichting Tabula Batavorum. In de stichting werken samen:

Historische Kring Kesteren en Omstreken

secretariaat: Postbus 62, 4040 DB Kesteren, 0488-482205

redacteur: Sil van Doornmalen, Postbus 15, 4033 ZG Lienden, 0344-609113

Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk en Omstreken

secretariaat: mevr. A. Janssen, Stationsstraat 2, 6678 AB Oosterhout, 0481-481610

redacteur: John Mulder, Savanijelaan 6, 6678 BK Oosterhout, 0481-481503

Historische Vereniging Marithaime

secretariaat: J. Wieringa, Mahlerstraat 11, 6661 CH Elst, 0481-372005

redacteur: Joop de Wolf, Galgeplek 9, 6662 VS Elst, 0481-376064

Stichting Geschiedenis Gelders Rivierengebied

secretariaat: p/a S. van der Zee, Grotebrugse Grintweg 40, 4005 AJ Tiel, 0344-613590

redacteur: Sijtze van der Zee, Grotebrugse Grintweg 40, 4005 AJ Tiel, 0344-613590

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

secretariaat: dr. M.J.A.J.M. Hoes, Burgemeester Meslaan 31, 4002 AB Tiel, 0344-624196

redacteur: Peter Schipper, M. Noordzijstraat 28, 4007 WK Tiel, 0344-633884

Stichting Historische Kring Gente

secretariaat: mevr. D. van den Bergh-Rensen, Markt 2, 6691 BK Gendt, 0418-421519

eindredacteur: Geert Visser, Kardinaal de Jongstraat 2, 6687 LG Angeren, 026-3256718

Voor kopij gaarne contact opnemen met een van de bovenstaande redacteurs.

Het overnemen van artikelen en illustraties is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en auteur(s).

Naast de reguliere verspreiding van dit speciale Wilhelmina-nummer aan de leden van de aangesloten verenigingen zijn ze beperkt verkrijgbaar bij de erkende boekhandels in de Betuwe voor de prijs van f 14,95. ■

*Afb. 6.
Het zegel van Wilhelmina,
getekend door de heraldicus
T. van der Laars.*

INHOUD

1. Dick Herberts: Het inhuldigingsjaar 1898 in de Betuwe	1
2. Dick Herberts: Koninklijk bezoek in 1911	17
3. Sil van Doornmalen: Chocolade, limonade en bolussen	19
4. Hans van den Hatert: Lied voor de Ochtense schooljeugd 1898	26
5. Teun Versluis: De koninginnen in de Betuwe	27
6. Joke van Dee-Honders: Koninginnedag in Maurik	31
7. Tineke Schipper-Swaneveld: De koninginnen in Tiel 13 augustus 1898	35
8. Sil van Doornmalen: Appeltjes van Oranje	43
9. E. M. Hornsveld: Een ontmoeting met prins Hendrik	45
10. Geert Visser: Inhuldigingsfeesten in Gendt en Angeren in 1898	49
11. Tineke Schipper-Swaneveld: Viering van Koninginnedag in Tiel 31 augustus 1898	59
12. Sil van Doornmalen: Liendense jeugdhulde Wilhelmina 1938	65
13. Verantwoording illustraties	69

Geert Visser

Lid Stichting Historische Kring Gente

10. INHULDIGINGSFEESTEN IN GENDT EN ANGEREN IN 1898

GENDT EN ANGEREN, twee dorpen in de oostelijke Over-Betuwe, hebben een eeuw geleden op gepaste manier het inhuldigingsfeest gevierd. Dat was niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. In beide plaatsen woonde (en woont) een grote katholieke meerderheid. Zo waren van de 2678 Gendtenaren er 2517, dat is 94%, katholiek. Ondanks de sinds de Franse tijd geldende godsdienstvrijheid voelden veel katholieken zich nog achtergesteld bij de protestantse minderheid. Bij velen zat, bewust of onbewust, nog oud zeer uit de tijd dat het protestantisme de heersende godsdienst was en de aanhangers van Rome als tweederangs burgers werden beschouwd. Bovendien genoot Wilhelmina's vader, koning Willem III, nu niet bepaald een vlekkeloze reputatie. Ouderen herinnerden zich nog de rol die hij gespeeld had bij het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853.

Die animositeit was in 1898 (deels) verdwenen. Nergens in de bronnen van de feesten is expliciet sprake van spanningen tussen protestanten en katholieken in Angeren of Gendt. Velen zagen in Wilhelmina een jonge vrouw die de monarchie een nieuwe impuls kon geven. Haar moeder Emma had daarvoor de fundamenten gelegd. Langzaam groeide het idee dat de band

Afb. 10-1. (Vorige pagina) Koning Willem III met dochter Wilhelmina Helena Paulina Maria in 1881.

tussen Nederland en Oranje voor het hele volk gold. Dat neemt niet weg dat volgens Fasseur, de jonge koningin zich een aantal malen duidelijk negatief over het katholicisme en de 'Room-schen' heeft uitgelaten.

Gendt

In Gendt liep niet alles even gladjes. Er werden maar liefst drie feestcomités opgericht. Het officiële werd voorgezeten door de protestantse burgemeester G.W. Maas-Geesteranus. De katholieke buurtschappen Flieren en Hulhuizen vormden elk een eigen comité: benadrukken van de eigen identiteit of zat er meer achter? Dat niet iedereen warm liep voor de festiviteiten bleek uit de huis-aan-huis collecte. Er is niet bekend hoeveel de inwoners bij elkaar gebracht hebben, maar uit een raadsverslag blijkt dat de Gendtenaren hun hand stevig op de knip gehouden hebben. Burgemeester en Wethouders probeerden bij de raad een gemeentelijk subsidie van f 150,- voor de kinderfeesten goedgekeurd te krijgen. De raad wilde niet verder gaan dan f 50,-. Een maand later deden B & W een nieuwe poging. Weer vroegen ze f 150,-. Maas-Geesteranus zat in een moeilijke positie. Hij was voorzitter van het feestcomité én van de raad. Hij moest dus een voorstel verdedigen om gemeenschapsgeld aan zijn eigen club te geven. Hij maakte het formeel nog bonter door te zeggen dat hij persoonlijk voorgesteld had f 200,- te besteden. De wethouder zal toch wel met zijn ogen geknipperd hebben toen hij hoorde hoe de burgemeester met een collegiaal voorstel omsprong. Maas-Geesteranus zei dat hij gehoord had dat de raad van een gemeente van 1300 inwoners, de helft van Gendt, wel akkoord was gegaan met hetzelfde bedrag als het Gendtse voorstel. Het geld zou ten goede komen aan de ongeveer vierhonderd kinderen van vijf tot dertien jaar. Voor ieder kind betekende dat een bedrag van 37,5

Afb. 10-2. Wilhelmina in 1892.

cent per kind. Dat was voor twee dagen feest toch niet teveel?

Voor de meeste leden van de raad waren de argumenten dit keer voldoende. Niet voor raadslid Van Eck. Hij was boos; waarom kwamen B & W met hetzelfde voorstel als een maand geleden? Dat was toen toch verworpen? Dat er een kleine gemeente was die f 150,- gaf, zei hem niets. Hij had gehoord dat de gemeente Valburg met 6000 burgers geen enkele gulden aan het feest wilde spenderen. Hij bleef bij de al eerder door de raad genoemde f 50,- als uiterste bedrag. Meer was ook niet nodig, want uit vertrouwelijke bron had hij vernomen dat verschillende ingezetenen voor broodjes, melk en chocolade voor de kinderen wilden zorgen. Tot slot had hij nog iets. Het inhuldigungsfeest werd op woensdag 31 augustus en donderdag 1 september gevierd. Waren die twee dagen wel nodig. Op zondag, maandag en dinsdag was het immers kermis in Gendt?

Maas-Geesteranus reageerde gepikeerd. Aan Valburg had hij geen boodschap en f 50,- betekende 12,5 cent per kind. Hoe kon je daar nou feest van vieren? Toen het voorstel in stemming werd gebracht vond de burgemeester de raadsleden Bosman, Van Gendt, Gerrits, Janssen en Lenderink aan zijn kant. Van Eck stond alleen; het door B & W voorgestelde bedrag kwam er.

Toen vroeg Maas-Geesteranus een blanco krediet aan de raad 'voor het versieren en illumineren van openbare gebouwen'. Hij noemde als voorbeeld de school (in 1898 was er in Gendt alleen een openbare school (het bijzonder onderwijs dateert van 1911 – katholieke meisjesschool – en 1932 – katholieke en protestantse jongensschool –), het gemeentehuis en de poort van Huis te Gendt. Het hoefde geen geweldig bedrag te zijn; hij dacht aan zo'n honderd lampionnen van 1,5 cent per stuk en een aantal vlaggetjes. Van Eck zag een nieuwe kans. Een blanco krediet? Hij wilde eerst wel enkele cijfers horen. Hij dacht aan

Afb. 10-3. Twee zoons van Willem III uit zijn eerste huwelijk met Sophia van Wurtemberg. Kroonprins Willem Nicolaas Alexander (staand) overleed in 1879 en prins Maurits overleed reeds in 1850.

Afb. 10-4. Koningin Wilhelmina in het jaar van de inhuldiging.

een maximum van f 5,-. Maas-Geesteranus verloor zijn geld: '(...) dat de Heer van Eck toch wel weet dat er voor vijf gulden niet veel te decoreren valt.' De Raad stemde in met het krediet...

Het inhuldigingsfeest duurde twee dagen, in aansluiting op de drie kermisdagen. Op woensdag 31 augustus, de dag waarop Wilhelmina achttien werd, begon de dag met klokgelui en een kanonnade. Om half negen celebreerde pastoor Th. Huijgens in de Waterstaatskerk een H. Mis. Tegelijkertijd ging dominee P.C. van Oosterzee voor in een 'opzettelijk buitengewone godsdienst-oefening' in de kerk aan de Torenlaan. Het thema van de dienst was genomen uit Psalm 33, de verzen 21 en 22:

*'Want ons hart is in Hem verblijd,
omdat wij op den naam Zijner heiligheid vertrouwen.
Uw goedertierenheid Heere zij over ons,
gelijk als wij op U hopen.'*

Onder de vele aanwezigen was burgemeester Maas-Geesteranus 'in ambtskostuum'. De dominee benadrukte in zijn preek de band tussen Nederland en Oranje. De collecte voor 'noodlij-dende Kerken en Personen' bracht f 5,81,5 op. Het bedrag werd 'per postwissel (...) aan den quaestor der Classis, Dr. J. Moulijn, te Nijmegen, dien zelfden dag toegezonden geworden.'

Na de kerkdiensten brachten de kinderen van de lagere school een zanghulde onder leiding van het hoofd van de school, Th. Makaay. Om half elf trokken de kinderen in optocht achter de harmonie en schutterij door het dorp. Na de middag was er een concert en zanghulde op het schoolplein.

Om half drie was de beurt weer aan de kinderen. De commissie had diverse spelen georganiseerd als hardlopen met hinder-nissen, koekhappen, zaklopen en prijsknippen.

Niemand hoefde met lege handen naar huis te gaan. Voor alle kinderen was er een portret van de jarige Wilhelmina.

De donderdag was vooral voor de volwassenen. Om tien uur trok een aantal Gendtse ondernemers in een optocht door het dorp. Zij lieten de inwoners iets zien van hun werkzaamheden en producten. De feestelijkheden werden besloten met volksspelen voor volwassenen. Jammer genoeg zijn over die tweede dag niet meer gegevens beschikbaar.

Boven is de vraag gesteld of er iets meer zat achter de drie comités dan alleen maar 'buurtschappelijke identiteit'. Een week voor de kermis verscheen het volgende bericht: *'De burgemeester van Gendt maakt bekend dat op de aanstaande kermis (en het daarop volgende inhuldigingsfeest) geen danstenten en dergelijke zullen worden toegelaten.'* Een kermis zonder dans-tent? Sommigen beweerden dat de burgemeester met deze oekaze de concurrerende feestcommissie uit Flieren dwars wilde zitten. Deze had met schutterij *Ons Genoegen* afgesproken samen een tent te exploiteren op de kermis en de twee Oranjedagen. Het officiële feestcomité was te laat geweest met het huren van een tent en 'gunde' daarom Flieren de tent niet. De feesttent die Maas-Geesteranus c.s. hadden willen huren, *Eendracht maakt Macht* van de Gendtse ondernemers N.L. Rensen en Th. Hoogveld was al verhuurd in Lobith, Herwen en Doornenburg. In de hele omgeving was geen tent meer te huur.

Gendt moest het op woensdag- en donderdagavond doen met de bescheiden illuminaties.

Angeren

In Angeren had het feest dat, net als in Gendt op de verjaardag van Wilhelmina gevierd werd en niet op de dag van de inhuldiging, een dramatische afloop. In zijn boek *Een ommegang door Angeren* beschrijft Hent van Deelen hoe een broer van zijn

Afb. 10-5. Rijksdaalder, 1898, zilver, diameter 38 mm.

Afb. 10-6. Wilhelmina in 1894, op 14-jarige leeftijd.

moeder overleed als gevolg van de festiviteiten. Eén van de activiteiten was paalklimmen. Daarvoor was een zes meter hoge mast opgericht. Aan de dwarsbalk bovenaan de mast hingen de prijzen. De hoofdprijs, een zilveren horloge, was beschikbaar gesteld door de gemeente Bemmél. Om het de deelnemers extra moeilijk te maken was de paal ingesmeerd met groene zeep. De jongeman klemde zich tegen de paal en worstelde zich onder aanmoedigingen van het publiek naar boven. Met een uiterste krachtsinspanning wist hij het horloge te pakken te krijgen.

Toen hij thuis kwam liet hij het aan zijn oma zien en zei: *'Hier is het, maar ik denk dat ik het niet lang zal dragen. Ik heb zo'n pijn in mijn borst'*. Vanwege de pijn ging hij die avond niet dansen. De volgende dag constateerde de dokter dat hij zijn borst had ingedrukt. Veertien dagen later overleed hij. Volgens Van Deelen is er in Angeren nooit meer een wedstrijd paalklimmen geweest.

Naast de horloges die de gemeente als prijzen beschikbaar gesteld had, was er net als in Gendt f 150,- uitgetrokken voor de festiviteiten. Dat bedrag moest naar verhouding verdeeld worden over de kerkdorpen Bemmél/Ressen, Angeren, Doornenburg en Haalderen. Op het voorstel van de voorzitter van het feestcomité uit Angeren, Leyser, om in iedere school in de gemeente een buste van de toekomstige koningin te plaatsen, antwoordde burgemeester W. van der Monde dat ieder comité zelf voor het geld moest zorgen. In Angeren lukte dat.

De start van het feest week niet af van die uit Gendt: klockelui, schoten uit *'den onvermijdelijken kattedop'* en diensten in beide parochiekerken. Het dorp heeft een lange en langdurige feeststoet gezien. Om één uur verzamelde zich een grote groep inwoners en werd de stoet geformeerd. Voorop ging een heraut, gevolgd door een erewacht. Deze escorteerde een ver-

sierde wagen met het borstbeeld van Wilhelmina. Bruidjes stonden rond de buste. Daarachter twee rijtuigen met commissieleden. Dan was er plaats voor schoolkinderen, getooid met vlaggen, oranje mutsen en sjerpen. Het middelpunt van de stoet was de wagen, weer versierd, met daarop de Wilhelminalinde. Veertig jonge meisjes, die geholpen hadden bij de voorbereiding van het feest, en ruiters sloten de stoet. De route van de optocht is niet bekend, maar die moet wel bijna door het hele dorp gegaan zijn. Men was maar liefst drie uur onderweg. Bij pastoor R. Rutjes, dominee J. de Kruyf en de twee gemeenteraadsleden hield de optocht halt. Steeds werden kleine versnaperingen uitgedeeld. Om vijf uur was men op het terrein bij de lagere school aangekomen. Daar werd op feestelijke wijze de Wilhelminaboom geplant. Ook hier kwamen de jeugdige deelnemers niets te kort. Er was voor iedereen melk en een krentenbol. Wel hadden ze eerst bibberend – het was koud – naar een paar toespraken moeten luisteren.

Voor veel inwoners van Angeren is de Wilhelminaboom een bekende plaats geworden. Bij de uitbreiding van het schoolplein werd de linde het middelpunt van dat plein. Voor honderden kinderen is de boom de plaats geweest waar omheen ze spelletjes deden. Het was in de tijd voor de co-educatie tevens de scheiding tussen de speelruimte voor de jongens en die voor de meisjes. Toen de lagere school in de Zahnstraat in 1958 verlaten werd en de speelplaats een nieuwe bestemming kreeg, is de linde verdwenen.

Nadat de boom in de grond was gezet was het tijd voor de kinderen om naar huis te gaan.

De anderen gingen naar één van de lokalen in de school dat 'smaakvol' versierd was. Daar werd muziek gemaakt, gezongen en gedanst. De correspondent van weekblad *De Betuwe* noemde fijntjes dat men *'Deftige hoeden (...) zag tussen gewone*

Afb. 10-7. Koning Willem III, de vader van Wilhelmina omstreeks 1867, geschilderd door Herman ten Kate.

flapmutsen uit de golvende massa opduiken' Na het feest wandelden de mensen rustig naar huis en genoten van de verlichte erebogen. Het moet een gezellige dag geweest zijn: *'(...) de prettige, aardige, door niets gestoorde feesttoon, die het feest kenmerkte'* maakte de dag geslaagd.

Voorzitter Leyser had in de loop van de dag een telegram naar Het Loo gestuurd. *'Eerbiedige hulde en hartelijke gelukwensch aangeboden door feestvierend Angeren.'* Attent reageerde het secretariaat van Wilhelmina. De adjudant van dienst, Van Tuyl telegrafeerde: *'Hare Majesteit draagt mij op de Commissie en ingezetenen te danken voor de aangeboden wensen.'*

Het gedicht dat Bertha Sanders heeft voorgedragen.

*Gun ons, U bij't eerst ontmoeten,
Allerhartlijkst te begroeten
Na 't besluit der Koningin,
Dat zozeer is naar uw zin.
Wij vermogen 't niet te vatten'
Kunnen de waardij niet schatten.
Wij begrijpen het geen zier,
Dat U thans zijt Officier.
Doch wij hoorden het van anderen
En vertelden 't aan elkanderen
Dat het is een Eerbetoon.
Uwer waardig, U zoo schoon!
Dat deed allen zich verblijden'
Die, als Hoofd, U mogen lijden.
Dat is 't, wat ook Ang'rens jeugd'
Om Uwentwil ten zeerst verheugt;
Dat doet ons den wensch hier uiten,
Waarmee w'onzen groet besluiten:
Burgemeester! Officier!
Zegne u God! Blijf nog lange hier!*

Zes dagen later vierde Angeren weer een beetje feest. Dat had maar zijdelings te maken met koningin Wilhelmina. Op 31 augustus was burgemeester Van der Monde koninklijk onderscheiden en Angeren wilde hem hiermee eren. Met een rijtuig werd de eerste burger opgehaald in Bemmelen. Meester Zahn, het legendarische hoofd van de lagere school viel de eer te beurt om Van der Monde voor het gemeentehuis in Bemmelen toe te spreken en geluk te wensen. Met de burgemeester reed hij naar het kerkdorp. Aan het begin van Kamervoort stond de schooljeugd klaar om het rijtuig naar de kom van het dorp te begeleiden. Nadat bij Borgers de volwassenen zich aangesloten hadden, ging het richting schoolplein. Hier mocht één van de leerlingen – Bertha Sanders – een gedicht declameren.

De genodigden waren nog een tijdje gezellig bij elkaar. Hopelijk is het met de kleine Bertha nog goed gekomen.

Besluit

Bij het robijnen regeringsjubileum in 1938 mochten uit iedere gemeente een paar leden van jeugdverenigingen naar de grote manifestatie op 6 september in Amsterdam. Gendt mocht drie

KABINET DER KONINGIN.

No. 24 .

's-Gravenhage, den 19 October 1938.

Ingevolge de bevelen van Hare Majesteit de Koningin heb ik de eer
U Hoogst Derzelve dank over te brengen voor de aangeboden geluk-
wensen ter gelegenheid van Harer Majesteits Regeeringsjubileum.

De Directeur
van het Kabinet der Koningin,

Aan
den Heer Burgemeester
der gemeente Gendt.

Afb. 10-8. De brief van het Kabinet der Koningin.

Afb. 10-9. Tien gulden, goud. Diameter 22,5 mm, 1925.

afgevaardigden sturen. Het gemeentebestuur vroeg aan de verenigingen 1 cent per lid te willen bijdragen. Het ontbrekende bedrag werd uit de gemeentekas bijgesteld. De drie jeugdige afgevaardigden droegen de gemeentevlag met zich mee. Net als in veel andere gemeenten hebben ook B & W van Gendt in 1938 zo'n vlag laten maken.

Burgemeester H. Crevels was blijkbaar beducht voor het grote en verre Amsterdam. In een brief aan de verenigingen schreef hij: *‘Waar de dag van 6 September a.s. op alle plaatsen en vooral voor Amsterdam een bijzonder drukke dag zal worden, lykt het my het best, dat voor deze gelegenheid de naar Amsterdam af te vaardigen jongelui zullen worden aangewezen uit de mannelyke jeugdverenigingen’.*

De subsidie aan het Oranjecomité had minder voeten in de aarde dan veertig jaar daarvoor. Het voorstel f 225,- te geven – een kwartje voor ieder schoolgaand kind en f 50,- voor versieringen – was een hamerstuk. ■

(Met dank aan Henk Klaassen)